

**SIMBOLI IDENTITETA MUŠKARCA I ŽENE
NA PODRUČJU SJEVERNE
DALMACIJE**

Etnografski odjel Narodnog muzeja u Zadru

SIMBOLI IDENTITETA MUŠKARCA I ŽENE NA PODRUČJU SJEVERNE DALMACIJE

izložba

Zadar, 17. X. — 30. X. 1989.

Svakodnevni život doimlje se poput igre u kojoj igrači izmjenjuju uloge, ali pravila ostaju ista. S vremenom se mijenja samo oblik pravila, a samo pravilo ne jer ono izražava bit igre. Igrač osjeća pripadnost igri, a taj mu osjećaj omogućuje da pravila prihvaća s lakoćom te ne osjeća njihov prisilni karakter. Tako pojedinac usvaja i kulturu u kojoj živi. Emocionalno povezan s obitelji i širom zajednicom neprimjetno upija određeni kulturni oblik. Kulturni oblici se s vremenom mijenjaju, ali zakonitost ostaje ista. Često se dešava da ljudi promjenu kulturnog oblika dožive kao gubitak zakonitosti, što pokazuje koliko je velika moć identifikacije s određenim kulturnim oblikom. Zakonitost ili određeni odnos koji se s vremenom ustalio izražava se u određenom kulturnom obliku koji ima simboličko značenje. Prema definiciji Opće enciklopedije »simbol je znak ili shema koji predstavlja ili sugerira nešto drugo od primarne predodžbe preko srodnog odnosa, asociranja ili slučajne sličnosti«. Simbol je prisutan u svim područjima života jer omogućava brzo i lako prenošenje poruke i značenja. Tako se u opaženom simbolu odmah čita i određeni sadržaj. U simbolu je zgusnuto značenje te stoga simbol ima i veću sugestivnu moć.

Osoba stvara identitet u doticaju s kulturom kojoj pripada, prihvaćajući simbole te određene kulture. Naravno, ako gledamo suvremeno društvo, onda vidimo da je situacija nešto složenija jer se u suvremenom društvu isprepleću različite kulture i vrijednosti te se pojedinac nalazi pred većim izborom. To utječe na to da se i simboli brže mijenjaju. Njihova je promjena formalne prirode. Tako su npr. simboli današnje mlade generacije i generacije njihovih roditelja kad su bili mladi formalno različiti, ali je poruka koju nose ista (status djevojke i momka).

Starije seoske zajednice bile su zatvorenog tipa te je osoba pri formiranju svog identiteta imala samo jedan mogući model, a to je bio i model ranijih generacija. Tako je bilo i u selima sjeverne Dalmacije, i na kopnu, i na obali, i na otocima. Identitet muškarca i žene određivao je prvenstveno spol. Spolna određenost (muškarac ili žena) značila je i određenu društvenu određenost, tj. položaj i zanimanje u obitelji i seoskoj zajednici. Stoga su već odmalena različito usmjeravani djevojčica i dječak, razvijale su se određene vrijednosti kao glavne karakteristike jednog ili drugog spola. Uloge muškarca i žene bile su određene, prenosile su se s koljena na koljeno te se tako održavala i stabilnost

seoske zajednice. Unutar zajednice živi idealna slika o ulozi svakog spola te je ona i utvrđena kroz simbole. Simbol je, dakle, nosilac određenih vrijednosti, stavova, odnosa, a njegova je snaga u njegovoj ekspresivnosti koja djeluje na svjesno i nesvjesno u čovjeku. On predstavlja i određeni red jer svako životno razdoblje ili odnos nastoji posebno označiti olakšavajući tako čitanje određene poruke. Tako čovjeku omogućuje bolje snalaženje u određenoj kulturnoj sredini. Stoga je simbol važan jezik kulture.

Položaj i odnos muškarca i žene može se vrlo lijepo čitati i kroz simboliku određene kulture. Simbol se ovdje može shvatiti i šire, npr. u vidu neke radnje ili običaja koji imaju simboličko značenje.

Područje sjeverne Dalmacije je područje mijesanja dviju kultura: dinarske i jadranske. Dinarskoj kulturi pripadaju Bukovica, Velebitsko podgorje i Ravni kotari, a jadranskoj otoci od Oliba. Premuda do Vrgade i odgovarajući obalni pojas. Dinarsku kulturu karakterizira stočarstvo, a jadransku mediteranske kulture. Naziv »dinarska« potječe od naziva planinskog masiva Dinarida. Ovo je bilo područje migracija pred Turcima, te je hrabrost morala biti jedna od glavnih odlika muškog stanovništva. Naravno da će ova činjenica igrati i važnu ulogu u formiranju identiteta muškarca, a žene će u njoj također nalaziti važan element muškarčeva identiteta. U ovoj su kulturi neki simboli identiteta i kod muškaraca i žena jače naglašeni nego u jadranskoj jer je i sama kultura zbog navedenih uvjeta naglašavala neke vrijednosti. Jadransku kulturu karakterizira i vrlo često izbijanje muškarca iz kuće (ribarstvo, mornari na galijama, pomorstvo) te su žene same vrlo često obavljale inače muške poslove.

O životu u selima sjeverne Dalmacije saznaje se iz različitog arhivskog materijala, djelima putopisaca 18. i 19. st., opisima seoskog života u II. polovici 19. st. te na temelju razgovora sa starijom generacijom. U ovoj prilici kao izvor informacija bili su Novigradski zbornik iz 16. st., zapisi putopisca A. Fortisa i I. Lovrića (18. st.), Dalmacija iz doba Austrougarske Monarhije (19. st.), zapisi V. Ardalića o Bukovici i M. Zorića o Ravnim kotarima s konca 19. na 20. st. Naravno, potrebno se i kritički osvrnuti na izvore jer oni donose zapažanja ljudi iz druge kulture koji seosku kulturu drže primitivnijom (npr. A. Fortis). Drugačije je s Ardalićem, koji je školovan čovjek, ali opisuje svoju vlastitu kulturu. Novigradski zbornik zabilježio je običajno

Žena i djeca iz Đevrsaka, II. polovica 19. st.

pravo na području između Novigrada i Knina. Kroz običajno pravo upoznaju se odnosi u seoskoj obitelji toga vremena, prava i dužnosti pojedinih članova, te razlike u pravima s obzirom na spol. Muškarac je mogao osnivati rodbinsko-dvornu zajednicu, a žena nije. Nekretnine su ostajale uvijek u rodbinsko-dvornoj zajednici i udajom se nisu mogle prenositi. Djevojkama koje udajom odlaze od kuće daje se odjevni predmet i priredi se pirovanje. Također se dobivala životinja, nakit, ali nikako ne zemlja, jer je ona temelj rodbinsko-dvornih zajednica. Muškarac je ostajao u rodnoj kući te mu je to osiguravalo veće imovinsko, pa i svako drugo pravo. Stoga se više radovalo rođenju muškog nego ženskog djeteta. Ovakva situacija održala se gdje gdje (uglavnom u dinarskom području) i do II. polovice 20. stoljeća.

Već od ranog djetinjstva djecu navikavaju na prihvaćanje uloge koja im je po spolu namijenjena, a uz to ide također i određen način ponašanja. Tako seoska zajednica donosi idealan obrazac ponašanja u koji se pojedinci trebaju uklopiti. Naravno da se ovdje uvijek javljaju i otpori ovisni o ličnosti pojedinca. Identitet se oblikuje postupno. Sve je usmjereno prema preuzimanju uloge muškarca ili žene, koja se ostvaruje ulaženjem u brak. Dječaci i djevojčice se do puberteta igraju zajedno. Naravno da je bilo i igara koje igraju posebno, a one se odnose na imitiranje poslova i uloge roditelja. U pubertetu se odvajaju da bi se tek kasnije, kada su zreli za brak, našli zajednički u kolu. Dječaci nose košulju do koljena. Koliko će je dugo nositi, ovisilo je u prvom redu o materijalnom stanju. U velikim obiteljima s mnogo djece često je bila velika neimaština te je dječak znao nositi takvu košulju i do puberteta. Kako je život bio organiziran u velikim obiteljima sa starješinom na čelu, poslovi su bili strogo podijeljeni na muške i ženske. Tako dječak prihvaća poslove koji pripadaju muškoj strani i koje on po svojoj dobi može uspješno obavljati. Dječak se držao punoljetnim s navršenih 16 godina, kako to navodi i Novigradski zbornik, po kojemu je vjerodostojan muškarac onaj koji s navršenih 16 godina dovodi blago pastiru na ispašu. Početak igranja u kolu predstavlja početak momaštva, jer će se u kolu momak naći zajedno s djevojkama, ovdje će se međusobno zagledati. Momačak može ući u kolo obično sa sedamnaest godina. Tako je kolo jasni pokazatelj statusa momka. Kad se zamomčio, momak je u dinarskom području nastojao čim prije ukasiti svoju odjeću simbo-

lima muškosti, a to je pašnjača (kožnati pas s listovima za oružje) u koju bi stavio kuburu, suknjeni prsluk »jačerma« s »tokama« (posrebrene mjedene ploče u obliku lista ili polukuglasti lijevani »ilici«) i »koporan« (suknjeni haljetak s rukavima) ukrašen mjedenim ili srebrnim pucama. Na glavi bi obavezno nosio crvenu kapu. Oružje je simboliziralo muževnost jer je hrabrost morala biti jedna od glavnih odlika muškarca. Tako su djevojke u dinarskom području voljele vidjeti mladića sa pašnjačom držeći je jednom od glavnih oznaka muškarca. Momak u kući može imati pravo tek kad ima brkove i kad je završio vojsku. Tada ima pravo dogovarati se sa starješinom o tome što će se kupiti ili prodati. Vojska kao mjerilo zrelosti pokazuje da je hrabrost i jakost glavna oznaka muškarčeva identiteta. Stupanjem u kolo mladić dobiva status momka, a odsluženjem vojske i dobivanjem brkova status muškarca. Izuzetak je inokostina pa momka nastoje čim prije oženiti. Tada se kaže: »Starješina zazbilj postane i pamet brzo steče« (Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena XI, sv. II, str. 11). Vlast u kući dobiva tek kad postane otac. Kako je hrabrost glavna odlika muškarca, neprilično je svako javno iskazivanje osjećaja tuge. Stoga u slučaju smrti žene ili djeteta muškarac nije nosio nikakve znakove žalosti. Kako su poslovi bili podijeljeni na muške i ženske, muškarac je svoj identitet nalazio i u djelatnostima koje je morao obavljati. Tako Ardalić navodi slijedeće muške poslove u obitelji: oranje, kopanje, kosidba, sječa drva, cijepanje drva, tovarjenje na konje, odlazak u mlin, odlazak na put umjesto starješine, vršidba, trganje vinograda, nabijanje bačve, vijanje, miješanje pule (u slučaju da je ženska slabija), klanje blaga. U jadranskom su području mnoge ove poslove obavljale žene zbog muževe odsutnosti. Zbog podjele poslova na muške i ženske i sam se posao može shvatiti kao simbol identiteta. Muškarac je također imao veliku ulogu i u životnim i godišnjim običajima. U godišnjim običajima muškarac obavlja obredne molitve, paljenje, gašenje svijeće, blagoslivljanje kuće i polja te teže poslove kao što je npr. unošenje badnjaka (hrastvo drvo koje se na Badnjak stavljalo na komin). Muškarac može prenijeti blagoslov, npr. zataknuti maslinovu grančicu u polje, što pokazuje da on ima autoritet u domeni obreda. Veliki je značaj muškaraca i u običaju poklada. Inverzija uloga, tj. prurušavanje u suprotni spol, lascivno ponašanje, izvođenje šala na putu bilo je dopušteno samo muškarcima. Ardalić opisuje ovaj

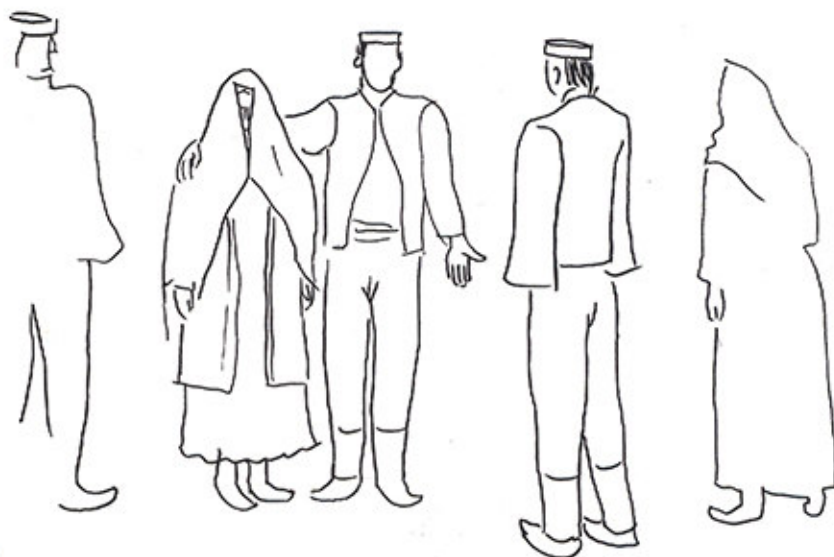
Bacanje kamena s ramena — dinarsko područje

običaj pod nazivom »čaroice«. Običaj se sastoji u sljedećem: grupa od 10 — 12 ljudi stavi na glavu ženske marame, a poviše njih crvenu kapu. Dvoje predstavlja djeda i baku koji se obuku u stare ženske haljine, a na glavi su im marame. Nose štap i tkanu torbu, a djed nosi na ramenu i veliki nož na koji se stavlja slanina. Djed baku prvo povali na zemlju i digne joj noge, a ljudi ih tek onda daruju. Muškarcima je pripadalo obavljanje svih vanjskih poslova, a to se onda prenijelo i u obrednu sferu koja je vezana uz obilaženje suseljana. Slobodnije ponašanje ujedno je i znak određene moći te je inverzija uloga bila dopuštena samo muškarcima koji su tu moć imali. I danas u pokladnoj povorci koja prolazi selom prevladavaju muškarci. Žene se pojavljuju tek na maskiranom plesu. Ovako je ranije (konac 19. st. pa dalje) bilo i u razvijenijim otočkim sredinama, npr. Silbi, Premudi, Olibu, tj. u sredinama koje su kroz pomorstvo bile povezane sa svijetom. Za sušna razdoblja 10 do 12 momaka nosi hrastovu granu, a jedan se obuče u najprljaviju robu i opaše zvonom. Osim što ih daruju, ljudi ovog najsmješnijeg člana povorke polijevaju vodom. Muškarac se ovdje poistovjećuje s vegetacijom. Ovaj običaj naziva se »prporuše«. Uz »prporuše« postoji i uzrečica: »Prporuše hodile, pa su Boga molile da im rodi pšenica i vinova lozica«. Muškarci su bili vezani i uz obrađivanje zemlje te je molitva za kišu bila njihova domena. U jadranskom području svećenik bi molio za kišu. Bilo je i drugih običaja gdje muškarci predvode, npr. u svim ophodima oko crkve i po selu vezanima uz različite svetkovine. Sve ovo pokazuje da je muškarčeva domena vanjsko običajno događanje. Kroz sve ove običaje on se izražava, poistovjećuje s ulogom koju mu je kao muškarcu dodijelila kultura u kojoj živi te u tim običajima nalazi svoj identitet.

Djevojčica se već odmalena počinje pripremati za kasniju ulogu žene. Već od 6,7 godina pa nadalje mati će je učiti vesti i plesti, a od 11, 12 godina već će početi polako pripremati svoju dotu. Kao dijete nosi košulju, a kao djevojčica od 10 godina pa nadalje u dinarskom području bijeli fuš-tanić ljeti (platnena suknja s poramenicama), a zimi suknenu haljinu bijele boje, tzv. »bjeljača«, »bilača«. Bijela boja suknje označavala je djevojaštvo. Djevojčice i djevojke nosile su šarene vunene čarape, tzv. »klašnje«. Oznaka djevojaštva bila je i crvena curska kapa. U jadranskom su se području djevojke i žene razlikovale po boji čarapa, koje su

kod djevojaka bile crvene ili bijele. Novigradski zbornik potvrđuje da je vjerodostojna ženska od 12 godina koja dovodi blago pastiru na ispašu. Sa 16 godina djevojka je mogla igrati u kolu. Pritom se pazilo da u kolo prvo dođe starija sestra. Ona je imala prvenstvo i po garderobi jer se prvo ona treba udati. Brže su se udavale one djevojke koje su mogle dulje izdržati u kolu jer su te bile sposobnije i za rad. Ulaskom u kolo djevojčica postaje djevojka. Djevojačka crvenkapa u dinarskom je području imala veliko značenje. Tako Lovrić navodi kako je djevojka koja je došla na glas zbog loša vladanja bila u opasnosti da joj župnik u crkvi javno skinje crvenu kapu i da joj zatim koji rođak odreže kosu u znak sramote. U jadranskom području nije bilo nekih posebnih razlika u oglavlju djevojke i udate žene. Djevojka koja je već počela igrati kolo nastojala je u dinarskom području ukrasiti crvenu kapu kovanim novčićima i paunovim perjem i, ako je bila u mogućnosti, staviti prevjes koji je pokrivao cijeli prednji dio, tzv. »gendar«, koji je bio ukrašen kovanim novčićima. Ovo su bile oznake djevojke udavače. Kako je bogatstvo bilo važan čimbenik u odabiru djevojke, lakše su se udavale djevojke s ovim nakitom. Nakit je, uopće, u oba područja ukrašavao djevojku i mladu ženu jer se držalo da ženi koja je već rodila djecu i koja je starija ne priliči kicenje. Vjenčanje je označavalo jedan međustatus koji je bio označen i vanjskim znakovima. Tako u dinarskom području mlada ima maramu koja joj je nadvita nad lice da bi se zaštitila od »zlih pogleda«. Tako je nosi mjesec dana nakon vjenčanja. U jadranskom području mlada je na glavi imala krunu načinjenu od svilenih vrpca ako je išla »na lipo«, tj. ako nije došla živjeti u momkovu kuću prije vjenčanja. Mlada nevjesta u dinarskom je području imala na marami od uha do uha tzv. »sindžir«, tj. metalni lančić sa staklenim kuglicama. Mlada žena u ovom je području znala nositi i pojas s kauri-pužićima, dok ne bi rodila dijete. Udata je žena u dinarskom području nosila tamnoplavi »fuštan« ili »carzu« (laganija i deblja vunena suknja s poramenicama), na glavi je imala veliku kvadratnu maramu, a na nogama »bičve«, »bječve« (suknene čarape s vezom). Poseban položaj u kući imala je starješica koja je imala određene ovlasti koje nisu imale druge žene, npr. određivala je sve poslove drugih žena i djevojaka, imala je uz sebe ključeve od škrinje, itd. Ženski su poslovi bili pripremanje hrane, pranje robe, odlazak po drva, pre-

Izvođenje mlade: brat predaje sestru mladoženji, mladoženja okreće mladu tri puta oko sebe, pljesne je po leđima i predaje djeveru, Bukovica, II. polovica 19., I polovica 20. st.

denje, pletenje, tkanje, snovanje, čišćenje, nasadi-
vanje kokoši, tuka, gusaka. Djevojke, a osobito že-
ne u oba područja najviše su se vidale s preslicom
ili pletivom. Tako preslica dobiva i simboličko zna-
čenje, tj. predstavlja ženu. Majka će je u prvoj
posjeti kćeri nakon vjenčanja pokloniti zajedno s
kudiljom i predom, a gdje gdje će se uz njih naći
i uže za drva. Žena je svoju obitelj opskrbljivala
odjećom. Ženin svijet bio je vezan uz kuću. Osobine
koje su se cijenile kod žene bile su ljepota, mar-
ljivost, poslušnost, strpljivost. Ove osobine potvr-
đene su kroz običaje i vjerovanje. Ardalić donosi
običaj da se na Đurdevdan djevojke i žene prije
sunca valjaju po mravinjaku da bi bile svakome
mile. U ovom običaju sadržane su neke poželjne
karakteristike ženskog identiteta, a to je radišnost
i strpljivost. Po ovim osobinama žena je svakome
mila. Na Cvjetnicu (tjedan dana prije Uskrsa) dje-
vojke bi se umivale u vodi u koju su stavile cvi-
jeće da bi im lice bilo lijepo, ili na Jurjevo rano
ujutro idu na bunar okupati se da budu lijepe i
zdrave. Fizička ljepota bila je jedan od glavnih ele-
menata ženskog identiteta. Vrlo značajan obred za
utvrđivanje identiteta žene je uvođenje mlade u

mladoženjinu kuću, a toga se obreda stariji ljudi
u dinarskom području još i danas sjećaju. Djever
uvodi mladu u kuhinju. Kraj niskog okruglog stola
prevrnuo je nekoliko malih stolčića, koje mlada
mora ispraviti da pokaže kako će biti vrijedna do-
maćica, što je jedna od glavnih ženinih osobina.
Nakon toga djever je vodi tri puta oko ognjišta u
smjeru kazaljke na satu, a mlada se na svakom uglu
morala pokloniti. Na ovaj simbolički način mlada se
vezivala uz ognjište, koje će biti središte njenog
ženskog svijeta. Nije to samo pripremanje hrane na
ognjištu, već ognjište predstavlja dom. Običaj obla-
ženja oko ognjišta vezan je u prvom redu uz
nisko ognjište, koje je u jadranskom području već u
početku 20. stoljeća sve više zamjenjivalo više og-
njište smješteno uza zid, te se ne može tvrditi da
toga običaja u jadranskom području nije bilo. Za
tjedan dana posjetit će je majka i donijeti joj
preslicu s predom i vretenom, a često se pojavljuje
i uže za nositi drva. Ovi predmeti simboliziraju
drugu vrlo važnu domenu ženskog rada, a to je op-
skrba obitelji odjećom. U jadranskom području
preslicu »kudilju« otkupljuje mladoženjin brat od
mladine sestre ili prijateljice prije odlaska iz mla-

doženjine kuće Ovako je bilo u Velom Ižu na koncu prošlog stoljeća. Djever »kudjelu« predaje mladoj u mladoženjinoj kući.

Žena je uvijek mogla slobodnije izražavati osjećaje, osobito ako se radi o tuzi. Na sprovodu je samo žena mogla naricati. Oznake žalosti, npr. odjeću i maramu u nešto tamnijem tonu, ili crninu koja se udomaćila u ovom stoljeću u jadranskom području, žena je nosila za mužem, djetetom ili nekim od bližeg roda i više godina, dok muškarac nije imao nikakvih vanjskih oznaka žalosti. Žena se uvijek vezivala s plodnošću životinja. Tako je ona bila zadužena za nasadićivanje kokoši, a kad su se ovdje puštali među ovce, skinula bi kanicu, stavila je preko struge, popela se na strugu, raširila noge i pustila ovce da uđu. Vjerovalo se da će tako biti više ovaca. Drugi put zajašila bi na ovce s istom nakanom. Ovi podaci odnose se na Bukovicu s konca prošlog stoljeća.

Odnos muškarca i žene izražavao se na različite načine. U pubertetu se dječaci i djevojčice sve više međusobno odvajaju. Muškarac i žena svatko sam za sebe nose simbole identiteta, ali njihov identitet izražava se i u njihovu međusobnu odnosu. U djetinjstvu nema neke veće diferencijacije. Djevojčice i dječaci nastoje u svojim igrama oponašati svijet odraslih, naravno svoju spolnu grupu s kojom se identificiraju. Tako djevojčice u igri oponašaju poslove žena, npr. kuhanje, igranje obitelji i slično, a dječaci oponašaju muškarce. Čim su dječaci malo jači, igrali su, npr. u dinarskom području, kamena s ramena, tj. oveci kamen se morao baciti što dalje. Ova specifično muška igra pokazuje mladićevu i muškarčevu snagu. Druge igre odnose se više na spretnost.

Razdoblje od 12. do 16. godine je međurazdoblje. Dječaci i djevojčice najviše se vezuju za svoju spolnu grupu. Djevojčica već počinje pripremati svoju dotu. Na sajmu će se pojaviti prvi put sa 16 godina i tad će zaigrati kolo s momcima. Odnos djevojke i mladića lijepo se vidi u igranju kola u Bukovici, kada djevojka poskoči, a momak je pogurne da još više skoči. Ovaj odnos se može najbolje doživjeti promatranjem jer ovaj čin svojom ekspresivnošću označava muškarca kao osobu koja je dominantna, odlučujuća za ishod određene stvari. Svadbeni običaji predstavljaju najznačajniju prekretnicu u životu djevojke i mladića. U njima se potvrđuje odnos muškarca i žene koji postoji u određenoj kulturi, a vidljiv je osobito u simboličkom načinu izražavanja. Svadba predstavlja promjenu

statusa mladića i djevojke u status muškarca i žene, te oni tako postaju ravnopravni članovi zajednice. Već prije sklapanja braka uočava se odnos između muškarca i žene koji je i dalje stalno prisutan. Svi događaji koji prethode svadbi pokazuju dominaciju mladića i njegovih, dakle dominaciju muške strane. Prilikom prošnje često bi znale odmah biti i zaruke. Momak bi tom prilikom djevojci darovao i prsten kojim bi je zaručio, tj. djevojka je tada »prstenovana« (Veli Iž, konac 19. stoljeća). Ovaj zaručni prsten bio je najčešće s crvenim okom. Na vjenčanju će joj mladoženja staviti viticu (vjenčani prsten, burma). Prsten i vitica zbog svog oblika simboliziraju savršenstvo, trajnost, vjernost. Stoga se može shvatiti da se vjernost očekivala samo od ženske strane, a tim činom momak, mladoženja, čvrsto je vezivao djevojku za sebe. Muškarci nose viticu tek u novije vrijeme. Kada je primala dar na prošnji ili zarukama, djevojka se trebala ponašati stidljivo jer je stidljivost jedna od glavnih karakteristika ženskog ponašanja. Kad svatovi traže mladu, nazivaju je ovcom ili golubicom, koje predstavljaju u prvom redu krotkost, blagost, bezazlenost, osobine koje se traže od djevojke te tako i simboliziraju djevojku. Izvođenje mlade poseban je obred sačuvan još i danas u sjećanjima starijeg stanovništva dinarskog područja. Mladu izvodi njen brat. Tom prilikom brat i mladoženja izmijene darove. Mladoženja daje novac, a brat njemu predaje sestru. Mladoženja bi je zatim okrenuo tri puta oko sebe u smjeru kazaljke na satu i pljesnuo rukom po leđima, a zatim je predaje djeveru, koji će se za nju dalje brinuti. U ovom obredu na simboličan način prikazano je nekoliko odlika ženskog i muškog identiteta. Muška strana je ta koja odlučuje, a žena je sredstvo razmjene. Kao djevojka živi u roditeljskoj kući, ali u njoj vladaju isti principi dominacije muškarca kao što će biti i u mladoženjinoj kući. U ovom obredu prikazano je tretiranje žene kao vlasništva, a udajom žena samo mijenja vlasnika. Okretanje oko mladoženje tri puta pozitivna je magijska radnja jer oponaša prividno kretanje Sunca oko Zemlje (prema mišljenju koje je postojalo u narodu da se Sunce okreće oko Zemlje, a ova magija ima svoje korijene u solarnom kultu). Mladoženja je centar oko kojega se mlada okreće. Ovo znači da je muž osoba kojoj će se ona pokoravati, kojoj će biti podložna. Broj tri kao broj koji označuje savršenstvo samo potvrđuje ovaj odnos.

Djevojka i muškarac iz Devrsaka,
II. polovica 19. st.

Žena se mužu obraćala sa Vi. Ako je muž negdje trebao predstaviti svoju ženu, rekao bi »da prostitute moja žena«. Ako su negdje išli zajedno muškarac bi išao ispred, a žena straga. Žena će ustati kad muškarac prolazi pored nje, a da je i pod najvećim teretom, zaustavit će se dok on ne prođe. Također nikada nije sjedila s muškarcem zajedno za stolom. Ovim se nije izražavao samo podređen ženin položaj već i izbjegavanje bliskosti koja se nikako nije smjela javno pokazivati jer to nije bilo u skladu s društvenim kanonom.

Žena se izražavala, potvrđivala svoj identitet kao majka, domaćica, poslušna supruga. Naravno da je u velikim zajednicama gdje su živjeli muž i žena sa sinovima i njihovim obiteljima žena starije imala moć, ali samo u ženskom svijetu. Sigurno je da su se individualne karakteristike žena suprostavljale utvrđenim obrascima ponašanja žena, te da je za život u braku i zajednici od velike važnosti bio i karakter muškarca i žene. Međutim, javno ponašanje odvijalo se po utvrđenom redu i imalo je snagu zakonitosti. To vanjsko formalno ponašanje sporije se mijenja i često se njegova snaga osjeća već i kad su odnosi promijenjeni. Muškarac je svoj identitet muškarca potvrđivao i izvan kuće, obitelji, u bavljenju seoskim poslovima, u odlasku izvan svoje sredine (rad, vojska). Nadalje, postoje područja gdje se isticao samo talentirani muškarac, a nikada žena, npr. sviranje na glazbalima.

Ekonomске migracije u novi svijet u II. polovici 19. stoljeća s otoka i obalnog pojasa, te društveno-ekonomске promjene koje je osobito ubrzao I. svjetski rat, a zatim i II. svjetski rat, uvelike su promijenile i sam način života. Promjene u materijalnom svijetu dešavaju se bezbolnije nego u duhovnom. Naglo mijenjanje ustaljenih vrijednosti u seoskoj sredini koja je živjela po običajnom kodeksu i unošenje novih vrijednosti iz drugih različitih sredina utjecalo je na gubljenje mnogih običaja u kojima pojedinac više ne može naći svoj identitet. Običaj, obred, simbol, međutim, ne mogu naglo nestati, već se oni uglavnom postupno gube ili mijenjaju, prilagođavaju se novome. Postojanje određenog simboličkog ponašanja pokazuje da u svijesti ljudi još postoji i određena vrijednost koju je ono izražavalo, naravno, ako se ne radi o želji da se oživi staro kako bi se identitet sačuvao pred navalom jednoobraznih univerzalnih kulturnih modela koji se danas posredstvom mas-medija sve više šire.

Osjećaj identiteta prijeko je potreban da bi se osoba mogla doživljavati autentičnom ličnošću. U interakciji pojedinac — zajednica — kultura osoba gradi svoj svijet. Kulturna sredina s različitim vrijednostima potaknut će i pucanje ustaljenih vrijednosti zatvorene male sredine. Danas se baš to događa u svim seoskim sredinama sjeverne Dalmacije. Stanovnik seoske sredine ne osjeća više svoje selo kao mali zatvoreni svijet s apsolutnim vrijednostima, već uviđa da se sve može relativizirati. Doživljaj njegova svijeta se sada proširuje, a on je prisiljen da od različitih ponuda gradi svoj vlastiti. I muškarac i žena u ovoj novoj situaciji grade nove simbole osjećajući da u njima mogu izraziti svoj identitet, a taj identitet nosi sve više individualnih obilježja.

Literatura:

- Ardalić Vladimir, Bukovica, Život u zadrugi, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena V, svezak 1, Zagreb, 1900, str. 1 — 50.
- Ardalić Vladimir, Godišnji običaji, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena VII, svezak 2, Zagreb, 1902, str. 237 — 294.
- Ardalić Vladimir, Narodno pričanje u Bukovici, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena XI, svezak 1, Zagreb, 1906, str. 129 — 137.
- Ardalić Vladimir, Obitelj u Bukovici, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena XI, svezak 2, Zagreb, 1906.
- Ardalić Vladimir, Godišnji običaji, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena XX, svezak 1, Zagreb, 1915, str. 32 — 52.
- Barada Miho, Starohrvatska seoska zajednica, Zagreb, 1957.
- Cassirer Ernst, Oglad o čovjeku, Zagreb, 1978.
- Cvitanović Vladislav, Nekadnji svadbeni običaji na otoku Ižu, Zagreb, 1964.
- Enciklopedija Leksikografskog zavoda 6, Zagreb, 1962, str. 723.
- Ivančan Ivan, Narodni plesovi Dalmacije, Zagreb, 1982.
- Lovrić Ivan, Bilješke o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i život Stanislava Sočivice, Zagreb, 1948.
- Oštrić Olga, Ženski privjesci za pletenice, Zadar, 1972, str. 21 — 27.
- Oštrić Olga, Motiv »četverokuke« na vezenoj čohi u narodnoj nošnji zadarskog područja, »Vrulje«, Zadar, 1972, str. 29 — 38.
- Zorić Mate, Ženidbeni običaji, Visočane u zadarskom kotaru (Kotari) u Dalmaciji, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, svezak 1, Zagreb, 1986, str. 184 — 188.

Valjanje djevojaka i žena po mravinjaku na Jurjevo da budu svakom mile, Bukovica, II. polovica 19. st.

Identity symbols of man and woman in North Dalmatia

The symbol is present in all spheres of life because it makes possible the transfer of the message and meaning quickly and easily. Meaning is condensed in the symbol, giving it a more suggestive power. A person forms his identity in contact with the culture he belongs to and accepting its symbols.

The village communities of North Dalmatia were of a closed type and the individual had one model only which to follow, which was also the model of the earlier generations. The identity of man and woman was determined primarily by sex. It implied certain social classification, i.e. the position and occupation in the family and in the village community. Therefore boys and girls were directed differently since the earliest youth; different values were developed as principal characteristics of each sex, such as courage in men (especially in the Dinaric area), and obedience, patience and diligence in women. The roles of men and women were well defined, they were transferred from generation to generation, and the stability of the village community was maintained in this manner. The community keeps alive the ideal picture of the role of each sex, and this is strengthened through its symbols.

The position and relation of man and woman can be observed very well in the symbols of a culture. The symbol can be understood in the wider sense, e.g. in the meaning of an act or a custom. The costumes, division of labour according to sex and age, annual and general customs, magic acts, games, dances — all these indicate their status and the changes in the status (boy, girl, husband, wife) and their mutual relationships. The relationship of man and woman is seen best in the wedding customs, e.g. when the bride is tied symbolically to the groom by walking three times round him. With the socio-economic changes during the twentieth century the inhabitant of rural community no longer experiences his village as a little world of absolute values, but is forced to look for those that fit him best from among different values. In the new situation, both men and women feel that they can build new symbols to express their identity, which is of a personal character.

KATALOG

1. DJEVOJKA

Dinarsko područje: bijela suknena haljina »bje-ljača«, »bilača«, djevojačke nogavice »klašnje«, pletenica koja pada niz leđa, crvena kapa ukrašena novcem i paunovim perjem, nakit

Jadransko područje: bijele i crvene čarape, nakit

2. MOMAK

Dinarsko područje: hlače »benevreci«, košulja, kratki kaput s rukavima »koporan«, pas, »pašnjača« (kožni pas s listovima za kuburu) kubura, kapa

Jadransko područje: kapa

3. MEĐUSTATUSNO RAZDOBLJE

Zaručni i vjenčani prsten, oglavlje mlade u jadranskom i dinarskom području, škrinja s dotom, preslica, pređa i vreteno

4. ŽENA

Dinarsko područje: plava »carza« (suknena haljina bez rukava), marama »jašmak«, nogavice »bičve« i »bječve«, nakit

Jadransko područje: crne čarape

5. MUŽ (MUŠKARAC)

Dinarsko područje: svečani crveni »koporan«, oružje

6. SPOLNA ODREĐENOST ODREĐUJE PONAŠANJE, POLOŽAJ I ZANIMANJE U OBITELJI I SEOSKOJ ZAJEDNICI

Posmrtni običaji: ženska nošnja u žalosti — jadransko područje

Poklade: muškarac obučen u žensku robu, kapa stavljena na maramu, torba — dinarsko područje

Muzički instrumenti: diple s mijehom, svirale — dinarsko područje

FOTOGRAFIJE

7. Žena i djeca iz Đevrsaka, II. polovica 19. st.
8. Djevojka i muškarac iz Đevrsaka, II. polovica 19. st.
9. Obitelj iz Bukovice, konac 19. st.
10. Karneval, Kali, otok Ugljan, 1985.
11. Uz odar mrtvaca, Olib, I. polovica 20. st.

Fotografije broj 7. i 8. iz Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena IV, 1 polovica, Zagreb, 1899.

Uz odar mrtvaca, Olib, I. polovica 20. st.

Fotografija br. 9. iz N. Bruck-Auffenberg: Dalmatien und seine Volkskunst, Wien, 1911.
Fotografije br. 10. i 11. iz fototeke Etnografskog odjela Narodnog muzeja

CRTEŽI

12. Kolo iz Bukovice (detalj)
13. Bacanje kamena s ramena
14. Izvođenje mlade
15. Uvođenje mlade u mladoženjinu kuću
16. Valjanje djevojaka i žena po mravinjaku na Jurjevo (Bukovica)

17. Muškarac korača prvi, žena za njim
18. Žena zajaši na ovcu prije puštanja među ovnove
Crteži izrađeni prema opisima iz literature i opisima kazivača

FOTOGRAFIJE U KATALOGU

1. i 4. iz Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena IV, 1 polovica, Zagreb, 1899.
- 2, 3, 5. i 6. iz Etnografskog odjela Narodnog muzeja, Zadar

Naslovna strana
Uobičajeni hod muškarca i žene

Obrada teme, postava i katalog:
JASENKA LULIĆ

Prijevod na engleski:
VJEKOSLAV SUZANIĆ

Crteži:
ZDENKO VENTURINI

Fotografije:
ANTUN TRAVIRKA

Lektor:
JULIJE DEROSI

Tehnički suradnik na izložbi:
MARKO OPAČIĆ

Izdavač: Narodni muzej Zadar

Naklada: 500 kom.

Tisak: RO »Narodni list«, Zadar, 1989.

